

La toponímia en els espais d'horta.

El cas de la Sénia (Montsià)

MANEL SERRA

Llicenciat en Geografia

RESUM

Aquest article pretén analitzar i recollir els topònims existents a la zona dedicada al conreu de l'horta al municipi de la Sénia (Montsià). Mitjançant aquesta tasca, es pretén posar en valor aquests espais que han sofert un clar retrocés en els darrers 70 anys. Finalment, a partir de l'anàlisi que es fa d'aquest recull, es vol reconèixer un patrimoni immaterial del municipi que ha servit, i serveix, de rebost per a molts dels seus habitants.

PARAULES CLAU

La Sénia, memòria, toponímia, agricultura, usos del sòl, horta, regadiu, partida de terra.

KEYWORDS

La Sénia, memory, toponymy, agriculture, uses of the land, orchard, irrigation, piece of land.

ABSTRACT

The aim of this article is to analyse and collect the existing toponyms in the area of the municipality of la Sénia (Montsià) dedicated to the orchard. Through this, it is intended to put in value these spaces, which have suffered a clear setback in the last 70 years. Finally, from the analysis made of this set of toponyms, it is meant to recognize the immaterial heritage of the municipality, which has served and still serves as a pantry for most of its inhabitants.

Introducció

Els espais mediterranis s'han conformat, en gran part, a partir de l'activitat agrícola i ramadera. Des de temps immemorials, aquestes tasques han permès subsistir a les societats existents i generar una varietat paisatgística que ha perdurat fins als nostres dies.

D'aquests paisatges, els vinculats a l'activitat hortícola han estat els més antropitzats i han gaudit d'una major perspectiva multidimensional. Això els ha convertit en espais de lleure i rebost d'una societat que ha creat un lligam cultural molt particular i nostàlgic. Aquesta "cultura de l'hort" ha predominat en moltes societats rurals i l'ha convertit en un dels llocs on s'han desenvolupat moltes de les vivències comunitàries. Aquesta interacció continuada l'ha consolidat com un espai singular, de personalitat identitària pròpia dins de la "memòria col·lectiva del territori" (TORT, 1999: 267).

Paradoxalment, la forta antropització també ha fet que siguin zones cada vegada més vulnerables i amb major tendència a trencar els seus equilibris. A més, el canvi social que ha suposat la industrialització de mitjans del s. XX i el fort creixement urbà han contribuït a accelerar la degradació i disminució d'aquests espais (MEMBRADO-TENA, 2015: 249). És aquí on l'estudi dels noms dels llocs guanya especial rellevància.

Els topònims reflecteixen la història i les relacions que han tingut les persones en el seu espai durant un període de temps variable. Expliquen el territori i emmirallen l'ús que una societat li ha imprès al llarg dels anys. En el cas dels espais hortícoles, el valor toponímic és especialment ric, ja que són zones que han rebut un tracte diferenciat de la resta del territori i tenen la seua pròpia idiosincràsia.

Per tant, l'estudi toponímic d'aquestes zones ha de permetre "sistematitzar" uns espais d'aquestes característiques (TORT i TOME, 2018: 338).

Aconseguir aquesta sistematització toponímica és essencial. Per una banda, ha de permetre interpretar quina ha estat l'acció antròpica portada a terme. Per l'altra, ha de ser capaç de mostrar com els diferents usos del sòl defineixen unes tipologies toponímiques concretes. Entendre i analitzar els noms de lloc de les zones hortícoles és una eina fonamental, tant per a poder posar en valor el "patrimoni immaterial" que representa com per a ajudar a preservar uns espais en destacat retrocés.

El marc geogràfic i temporal

L'àmbit d'estudi escollit és la zona d'horta del municipi de la Sénia (Montsià). Aquest espai destinat al regadiu és continu i està circumscrit a la vall del riu Sénia i a dues partides de terra ubicades al sud del terme municipal.

L'extensió territorial comprèn 375 ha i s'estructura en unes 2150 parcel·les aproximadament. A pesar que algunes xifres apunten que l'àrea de regadiu té una extensió de 225 hectàrees (GRAU i ALMUNI, 2012: 75), s'ha considerat l'extensió "potencial" d'aquesta zona i el treball s'ha circumscrit a les partides de terra on es dona aquest ús.

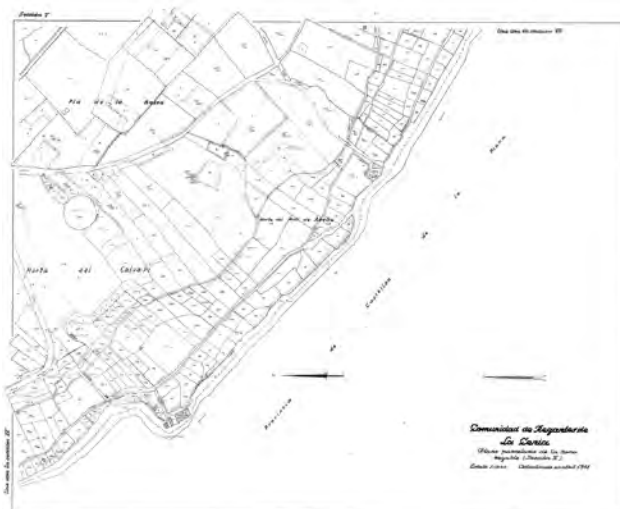

Zona d'horta de la Timba de Marraixa. Autor: Manel Serra

Aquest espai, per una banda, té la necessitat de disposar d'aigua del riu per a poder regar (GRAU i ALMUNI, 2012: 73 i 74). Per l'altra, els sòls rics en llims i argiles (FUSES i SERRA, 2011: 31) permeten desenvolupar de manera satisfactòria aquest tipus d'activitat. Totes dues variables fan que tant el riu com la zona d'horta siguin espais complementaris entre si. Moltes de les vivències i usos es feien de manera conjunta, motiu pel qual la "memòria col·lectiva" (TORT, 2003) els percep com un sol espai indissociable (MICHAVILA, 2012).

Així i tot, aquest estudi no tractarà la toponímia del riu i la seua vall, ja que, per una banda, es vol posar en valor i analitzar el topònims propis i específics de l'agricultura hortícola; i, per l'altra, l'estudi toponímic d'una part d'aquest tram del riu Sénia ja ha estat analitzat i recollit anteriorment (SERRA, 2013).

Pel que fa al marc temporal, s'ha partit dels anys 50 del s. XX. L'ús de les fonts orals i escrites s'han ajustat perfectament al període de temps escollit. Les fonts orals recorden detalls i permeten fer contrastos d'informació, mentre que les fonts escrites (cartografia local feta durant els anys 50) han resultat molt útils i enriquidores.

Full del mapa de la Comunitat de Regants de la Sénia 1:1000 any 1951

També és important remarcar que, abans dels anys 50, encara no s'havia produït a la localitat el fenomen de la industrialització del moble. Això ha permès immortalitzar un model on l'agricultura i l'ús intensiu dels horts tenien un paper fonamental en aquella societat.

Objectius

S'han establert fins a tres objectius que es consideren fonamentals per a fer una anàlisi toponímica acurada amb els paràmetres establerts fins aquí.

En primer lloc, l'objectiu principal és la realització d'una anàlisi microtoponímica d'un espai definit per uns usos del sòl concrets; en aquest cas, l'agricultura de regadiu de caire hortícola emmarcada en un municipi industrial del sud de Catalunya. La finalitat d'aquest objectiu és veure com determinats usos creen una toponímia molt específica basada en la forma en què una societat es relaciona (o ho ha fet) amb el territori.

Aquest efecte de "causalitat" és inherent en el concepte de topònim i permet veure com determinades relacions únicament generen uns noms de lloc que tipològicament són bastant delimitats.

En segon lloc, es pretén fer un recull toponímic d'un sector del municipi que, per les seues característiques, està en retrocés i constant pèrdua dels valors que el van generar.

Finalment, es farà una anàlisi de la distribució, agrupació i densitat dels noms de lloc. Això permetrà plantejar algunes hipòtesis sobre la relació existent entre la localització dels topònims i la distància amb el nucli municipal o la presència d'antics assentaments humans a la zona.

Metodologia de treball

Per a poder realitzar aquest estudi, s'ha utilitzat com a base fonts cartogràfiques diverses, que han estat complementades i matisades amb diferents fonts orals.

1) Fonts cartogràfiques i documentals

En un primer pas, s'ha volgut delimitar i estructurar les partides de terra que conformarien tot l'espai d'horta del municipi. Conèixer les partides de terra quan es tracta la toponímia rural és fonamental i bàsic en un estudi d'aquest tipus (AMIGÓ, 1999: 36 i

TORT, 1999: 333). Per a poder portar a terme aquesta dificultosa tasca (MALLORQUÍ, 2006; CORNUDELLA, 2011: 505 i LOPEZ, 2014: 5) s'ha utilitzat la cartografia i informació alfanumèrica que ofereix la Direcció General del Catastro i s'ha contrastat amb la resta de les fonts disponibles. La delimitació i localització de les partides és bàsica per a poder portar a terme el posterior anàlisi de la densitat i distribució dels topònims.

Seguidament, s'ha fet el buidatge toponímic de la cartografia que va fer la Comunidad de Regantes de la Cenia l'any 1951 per a les zones de regadiu. Aquest curiós document cartogràfic d'escala 1:1000 és un exemple de cartografia local on la toponímia juga un paper fonamental.

El contrast amb la informació obtinguda s'ha fet amb la cartografia també de "cuina local" dels anys 50 del s. XX de la Societat de Caçadors (escala 1:25000), amb la cartografia topogràfica actual de l'ICGC a escala 1:5000 i amb diverses publicacions de caire local elaborades per autors del municipi.

2) Fonts orals

Finalment, tot aquest recull toponímic d'origen cartogràfic s'ha contrastat i verificat amb diverses i variades fonts orals del municipi que tenen coneixement d'alguns dels sectors del territori estudiat.

Topònim	Tipus	Subtipus	Altres noms	Significat topònim	Característiques
Abella, molí d'	Medi humà	Activitat econòmica		Antropònim	
Batanet, lo	Medi humà	Activitat econòmica	Molí de la Veta	Agrònim	
Caldell, fabrica de	Medi humà	Activitat econòmica	la vaqueria	Antropònim	
Dalt, Molí de	Medi humà	Activitat econòmica	molí de Virgili, molí de Martí, molí de Garcia	Locacional/Antropònim	
Fàbrica de Pipar	Medi humà	Activitat econòmica		Edifici singular	
Francès, Venta del	Medi humà	Activitat econòmica		Antropònim	
Malany, Molí de	Medi humà	Activitat econòmica		Històric	
Malany, Molí de	Medi humà	Activitat econòmica		Històric	
Samarro, Molí	Medi humà	Activitat econòmica		Antropònim	
Vaqueria, la	Medi humà	Activitat econòmica		Activitat econòmica	
Vila, Molí de la	Medi humà	Activitat econòmica	Molí del Puador, Molí del Maso	Edifici singular	
Barruts, seqüia de rec dels	Medi humà	Complement al poblament		Locacional	
Boquera de Garandau	Medi humà	Complement al poblament		Agrònim/Antropònim	
Dus, seqüia de	Medi humà	Complement al poblament		Locacional	
Escarps, seqüia dels	Medi humà	Complement al poblament		Locacional	A la fabrica de caldell, pren aquest nom. Fins a este punt era seqüia dels plans
La Canal	Medi humà	Complement al poblament	seqüia Mare (ICGC), seqüia per al rec del terme d'Ulldecona	Locacional	
Mig Esquerra, seqüia del	Medi humà	Complement al poblament		Locacional	
Mig, seqüia del	Medi humà	Complement al poblament		Locacional	
Notari, seqüia del	Medi humà	Complement al poblament		Antropònim	
Partidor, lo	Medi humà	Complement al poblament		Funcional/Metafòric	
Plans, seqüia dels	Medi humà	Complement al poblament		Locacional	finalitzat a la fabrica caldell (es converteix en seqüia dels escarps)
Regner General	Medi humà	Complement al poblament		Locacional	
Aresall, Pas dels	Medi humà	Node de comunicació		Morfològic/Locacional	
Cases, Pont de les	Medi humà	Node de comunicació	Pont vell de les Cases	Locacional	
Cases, Pont nou de les	Medi humà	Node de comunicació		Locacional	
Malany, Pont de	Medi humà	Node de comunicació		Històric	
Roca, Pont del Molí de la	Medi humà	Node de comunicació		Locacional	
Chupa, barranc de	Medi físic	Orònim		Antropònim	pren el nom de barranc de chupa passat l'apoderat de la seqüia dels plans. Al seu tram inicial se l'anomena de la figuera
Figuera, barranc de la	Medi físic	Orònim		Biogeogràfic	
Marraixa, Timba de	Medi físic	Orònim		Metafòric/Antropònim?	
Melge, barranc del	Medi físic	Orònim		Antropònim	pren el nom de barranc de chupa passat l'apoderat de la seqüia dels plans. Al seu tram inicial se l'anomena de la figuera
Plans de Moma	Medi humà	Paratge		Antropònim/Orònim	
Platgera, la	Medi humà	Paratge		Metafòric	
Els Hortes de Dvall la Cova	Medi humà	partida	de daval la Cova	Agrònim/Locacional	doble accepció: és locacional i relacionat amb activitat agrícola
Escarps	Medi humà	Partida		Orònim	
Horta dels Plans	Medi humà	Partida		Locacional	
Hort de la Fàbrica	Medi humà	Partida	Hort del botanet del Puador	Agrònim/Locacional	
Hort del Molí	Medi humà	Partida		Agrònim/Locacional	
Hort del Molí Abella	Medi humà	Partida		Agrònim	
Hort del Pont	Medi humà	Partida		Agrònim	
Malany	Medi humà	Partida		Històric	
Mallada dels Bacons	Medi humà	Partida		Orònim	antiga partida terra desapareguda referent a la zona de Malany
Plans dels Barruts	Medi humà	Partida		Antropònim	
Pont de Malany	Medi humà	Partida		Node de comunicació	
Santa Muges	Medi humà	Partida		Hipòtopònim	antiga partida port de Malany
Sorventes	Medi humà	Partida		Agrònim	
Barruts, Mas dels	Medi humà	Poblament singular		Antropònim	
Bmo, Mas de	Medi humà	Poblament singular		Antropònim	
Cusadà, Mas de	Medi humà	Poblament singular		Antropònim	
Jus de Pepa, Mas de	Medi humà	Poblament singular		Antropònim	
Marzo Oello, Mas de	Medi humà	Poblament singular		Antropònim	
Marti, casa	Medi humà	Poblament singular		Antropònim	
Pepa Rotia, Mas de	Medi humà	Poblament singular		Antropònim	
Pisana, Mas de	Medi humà	Poblament singular	Mas de Pichana (CRC)	Antropònim	
Rató, Mas del	Medi humà	Poblament singular		Antropònim	

Sereno, casa de	Medi humà	Poblament singular
Torrià, Mas del	Medi humà	Poblament singular
Abella, camí del molí de l'	Medi humà	Via de comunicació
Abella, costa del molí	Medi humà	Via de comunicació
Alcantarilla, lligallo de l'	Medi humà	Via de comunicació
Arenals, lligallo dels	Medi humà	Via de comunicació
Barroth, camí del	Medi humà	Via de comunicació
Caldaci, camí de la fàbrica de	Medi humà	Via de comunicació
Caves, camí del pont de les	Medi humà	Via de comunicació
Costa, camí de la	Medi humà	Via de comunicació
Horts, camí dels	Medi humà	Via de comunicació
Marcó Belló, lligallo de	Medi humà	Via de comunicació
Marti, camí de casa	Medi humà	Via de comunicació
Punta, camí de la	Medi humà	Via de comunicació
Roca, lligallo del Molí de la	Medi humà	Via de comunicació
Rosell, carretera de	Medi humà	Via de comunicació
Tiamba de Marrasca, Camí de la	Medi humà	Via de comunicació
Tiamba de Marrasca, variant de la	Medi humà	Via de comunicació
Torrià, lligallo del	Medi humà	Via de comunicació
Ulldesona, carretera d'	Medi humà	Via de comunicació

canal del Toll dels Arenals	Antropònim
	Antropònim
	Locacional
	Locacional
	Locacional
	Morfològic/Locacional
	Antropònim
	Locacional
	Locacional
	Orònim
	Agrònim/Locacional
	Antropònim
	Locacional
	Locacional
	Locacional
	Agrònim/Antropònim
	Metafònic/Antropònim?
	Antropònim
	Locacional

Taula topònims

Anàlisi toponímic

En total, s'han analitzat fins a 75 topònims que s'han classificat en vuit tipologies temàtiques, de les quals set s'emmarquen en el medi humà i una en el medi físic.

Pel que fa als topònims del medi humà, es distingeix entre les partides de terra, els paratges, les vies de comunicació, els nodes de comunicació, el poblament de caire singular, el complement al poblament i les activitats econòmiques. Pel que fa al medi físic, només s'ha establert la corresponent a orònims.

1. Les partides de terra

Els aspectes toponímics més rellevants analitzats han estat els següents:

a) La forma *horts de*, amb les seues variants *els Horts* i *horta de*. Aquesta construcció toponímica ha constituït una sèrie que conforma més de la meitat dels noms de les partides de terra (un total de sis dels onze noms localitzats). El diccionari Alcover-Moll ja esmenta que el topònim *els Horts* és molt abundant en la toponímia catalana.

D'aquí es poden extreure dues idees clau que ajuden a entendre com aquesta forma toponímica explica l'articulació del territori. Per una banda, la designació de l'ús del sòl en el nom mostra la necessitat de diferenciar els espais rurals d'un municipi. Distingir el regadiu del secà en una comunitat rural és fonamental per a entendre i explicar una economia basada en valors agrícoles. Per l'altra, utilitzar la forma *horts de* o *horta de* podria portar a l'equívoc d'assignar pertinença o propietat d'aquesta partida a una persona o a una activitat econòmica (*horts de la fàbrica de Paper* o *horts dels Plans*, per exemple).

Aquesta fórmula d'assignació territorial mitjançant la preposició *de* s'utilitza per explicar dos fenòmens (que en algun cas s'entrellacen). En el cas d'exemples com *horts del molí l'Abella* o *horts de la fàbrica de Paper* fa referència que la zona d'horta circumscrita

a aquestes explotacions es regava amb la mateixa aigua. Dit d'altra manera, el canal o sèquia que portava l'aigua a les activitats industrials (molins, batans, fàbriques de paper...) era el mateix que s'utilitzava per a regar la zona d'horts que havia al seu voltant.

L'àrea estudiada s'estructura en onze partides de terra que tenen una dimensió i estructura parcel·lària molt desigual. L'anàlisi dels topònims ha permès constatar que la majoria dels noms de les partides formen part de sèries toponímiques, mentre que la resta fan referència a elements molt variats entre si. A més, i gràcies en part a la bibliografia consultada, s'ha observat com algunes d'aquestes partides han variat en el temps, tant en la denominació com en l'estructura.

Pel que fa al segon fenomen, exemples com *horta dels Plans* o *horts del Pont* fan referència al lloc on estan ubicades aquestes partides i s'utilitza per a diferenciar els diferents espais hortícoles existents dins del mateix municipi.

b) Aspectes sociològics del món rural. Hi ha una sèrie de partides de terra que estan definides en base a episodis o aspectes que formen part del mode de vida rural. Posem per cas les partides *Malany* i *pont de Malany*. Totes dues tenen un mateix origen basat en un suposat fet històric: l'any que es van inaugurar els molins de *Malany* i *Malanyo* (ubicats en aquesta mateixa partida) va haver un episodi de sequera que va fer que no es pogués moldre en aquests molins. A més, i per tal de poder veure l'impacte d'aquest tipus de topònim, la forma *Mal any* ja està recollida en un manuscrit de l'any 1456 que tracta de la separació del nucli de la Sénia de la Balia d'Ulldesona (VIDAL, 1993: 53). Per tant, aquests fets sociològics, com el de l'impacte climàtic en les activitats productives de l'època, estaven molt presents en les societats agràries, perquè representava un fet transcendental per a la seua supervivència.

Actualment, aquest topònim és dels més vius i reconeguts a la població. Això s'ha reflectit en el

fet que aquest topònim ha absorbit els noms de partides ja existents i els ha fet desaparèixer de la memòria col·lectiva. Com a exemples de noms existents al segle XVIII, el nord de la partida del pont de Malany era coneguda com a partida de la Mallada dels Bacons (MICHAVILA, 2009: 38). A més a més, part de l'actual partida de Malany rebia el desaparegut hagiòtopònim de partida dels Sants Metges (MICHAVILA, 2009: 36).

Un segon aspecte sociològic d'aquest modus vivendi de les societats són els valors que fan que determinades circumstàncies o actituds dels seus habitants marquin molt el caràcter o les percepcions que hi ha sobre el territori. L'exemple és la partida (que rep el nom d'un dels masos que la compon) dels Plans dels Barruts. Tal com cita el diccionari Alcover-Moll, *barrut* es refereix a "desvergonyit, audaç per a fer coses impròpies de la bona criança". Aquesta designació dels habitants d'un determinat espai en base a les seues actituds té suficient rellevància com per a convertir la denominació en topònim.

c) El topònim opac: les Sorbenetes. Totes les denominacions de les partides de terra tenen un significat "transparent" o moltes vegades fins i tot descriptiu (TORT, 1999: 57). Només una no dona peu a possibles interpretacions: les Sorbenetes. És Ivon Michavila, en el seu article sobre els plets de l'aigua al riu Sénia (MICHAVILA, 2009), qui treu a la llum el seu origen. Tal com cita una sentència judicial de 1786, es va fer un canal per a regar les zones d'horta dels Escarps i de "la antiga conocida como de *Lessortis Beneites*" (MICHAVILA, 2009: 36). Per tant, és la transformació dialectal local de la forma fossilitzada del llatí (encara viva al s. XVIII) cap a l'actual les Sorbenetes la que ajuda a explicar el topònim. Així doncs, la forma *sorts* ens indica un origen relacionat en la roturació de terres i *beneites*, algun tipus de vincle amb referències religioses del tipus "beneït o eneïdes" (SABATÉ, 1990: 29).

d) La partida de significat geogràfic: els Escarps. A diferència del que altres estudis havien apuntat fins ara (TORT, 1999: 395), les partides de terra dels espais de regadiu tenen escasses al·lusions al medi físic. En el nostre cas, el topònim Escarp és l'únic dins d'aquesta tipologia. Concretament, fa referència a un orònim: es tracta d'una zona abrupta que es precipita a la vall del riu (SABATÉ, 1990: 30). Present com a mínim des del s. XVIII (MICHAVILA, 2009: 36), concentra la zona de regadiu al tram inferior i en tota la zona del sud de la partida.

2. Paratges

A diferència de les partides de terra, els paratges existents en aquesta zona hortícola són testimonials.

S'aprecien únicament dos casos: la Platgeta i els Plans de Mona. Aquests topònims no representen cap tipus de referent en la visió territorial de la població i només tenen constància dins de la cartografia consultada. Aquest fet és contradictori, ja que en uns espais tan humanitzats com són els dedicats a l'horticultura hauria de proliferar l'existència de paratges i indrets de diferent denominació. L'explicació a aquesta absència es dona al fort pes i reconeixement que tenen les partides de terra: permeten identificar zones delimitades sense que done peu a la generació de noves. Aquesta manca de necessitat referencial reforça el paper i la importància que molts dels estudiosos donen a les partides de terra (TORT, 1999: 395; AMIGÓ, 1999: 36 i MALLORQUI, 2006).

3. Vies de comunicació

Aquesta tipologia toponímica és la més abundant de tot el recull (un total de divuit). S'han classificat, amb alguns ajustaments, als criteris emprats per Joan TORT en la seua tesis doctoral (TORT, 1999: 423), ja que han estat els més adients per a complir amb l'objectiu d'aquest estudi.

a) Vies de comunicació que al·ludeixen a un nucli de població.

Els dos casos existents empen la forma *carretera*. Curiosament, aquesta forma només s'utilitza quan fa referència a nuclis de població, perquè no torna a aparèixer en cap dels topònims d'aquesta tipologia.

b) Vies de comunicació que tenen com a referència una partida de terra.

A pesar que anteriorment s'ha destacat la rellevància que tenen les partides en aquest medi rural, no apareix cap via de comunicació que faça referència a una partida o paratge. Podria portar a confusió l'aparició del camí dels Barruts si s'entén que al·ludeix a la partida de terra del mateix nom. S'ha considerat que fa referència al mas que porta el mateix nom i reflecteix aspectes sociològics rurals referents als seus habitants.

c) Vies de comunicació que prenen el nom d'un mas o explotació econòmica.

Aquest és el grup més abundant de topònims (un total de set) i mostra la complementarietat existent entre les vies de comunicació i els principals elements articuladors d'aquest territori. Es troben representats de la següent manera:

- Amb la forma *lligallo*. A excepció del camí del molí la Vella, aquesta denominació està referenciada a molins i masos. El diccionari Alcover-Moll defineix *lligallo* com: "camí ramader; faixa de terreny comunal que serveix per a passar-hi els

ramats de bestiar que de la part baixa de l'Ebre van a pasturar a la muntanya". Per tant, partint d'aquesta definició i del que altres autors han reflectit anteriorment (GRAU i ALMUNI, 2012: 43), aquesta nomenclatura tan específica emmarca un conjunt de vies que defineixen els antics camins per on transcorria el bestiar transhumant en els canvis de temporada. Així doncs, es tracta de nomenclatures toponímiques vigents des de fa molts segles i que han agafat el nom de l'explotació o mas per on passaven. En aquest cas, el nom de la via encara quedaria més definit pel fet que els referents que agafa estan ubicats a la franja de l'àrea de cultiu propera al riu. Això suposa que l'establiment d'aquest lligallo i de la mateixa explotació o mas estaria circumscrita a l'existència de passos o ponts que creuarien el riu per aquell punt on està l'element que li dona nom.

- Amb la forma *camí*, apareixen dos topònims que estan lligats estretament a l'explotació econòmica a què es refereixen. Concretament, una fàbrica i un molí.

d) Vies de comunicació amb referències a les seues característiques o funció.

Aquest darrer apartat inclou set topònims. Tots ells reflecteixen la forma *camí*, excepte un, que ho fa amb descriptiu geogràfic *costa* i un altre que ho fa amb el terme *variant*.

En aquest grup trobem un conjunt de noms que al·ludeixen a aspectes funcionals o característics molt diversos. N'hi ha que extreuen els aspectes sociològics del món rural (*camí dels Barruts*), els trets geogràfics (*costa del molí l'Abella* o *variant de la Timba de Marraixa*), referents a la ubicació (*camí de la Punta*), relacionats amb poblament de caire singular (*camí de casa Martí*) o agrònims de recent encunyació (*camí dels Horts*).

Camí de la Timba de Marraixa. Autor: Manel Serra

4. Nodes de comunicació

S'ha utilitzat la terminologia *node* per a designar aquells topònims que fan de punts de connexió de les vies de comunicació. En aquest cas, tal com ens determina el medi físic, tots aquests estan ubicats en llocs que creuen el riu Sénia.

Els cinc topònims existents utilitzen els termes *pont* i *pas* (d'aquest darrer només en un cas, el pas dels Arenals). És aquest últim el que crida més l'atenció, ja que la via de comunicació que articula, el lligallo dels Arenals, permet apuntar la idea que els passos (en aquest cas, de riu) s'associen als lligallos com a punt per on els ramats de bestiar creuen el riu.

5. Poblament de caire singular

La principal forma que defineix aquesta categoria és la figura del mas. En l'àmbit hortícola, aquest element articulador del món rural ens apareix reflectit fins a nou vegades i, en tots els casos, té una formació antroponímica.

En un segon terme i de manera més residual (només en dos casos), apareix la forma *casa*. Molt possiblement i a diferència del terme *mas*, aquest terme està lligat a una forma de poblament singular més recent i no al paper de referent que ha jugat el mas.

Tal com es veurà posteriorment, la distribució geogràfica dels topònims d'aquesta categoria és clau per a explicar les dinàmiques articuladores de l'antropització de l'espai.

6. Complement al poblament

Aquesta categoria inclou l'element cabdal i definidor bàsic de l'àmbit hortícola i de regadiu: les sèquies i els elements propis de la xarxa d'irrigació. Les infraestructures hidràuliques són inherents d'aquests espais i tenen tal rellevància que possiblement siga l'únic espai on per si mateixes generen noms de lloc.

Dels aspectes toponímics més destacats trobem:

a) Lo Partidor: aquest topònim de caire metafòric és fonamental en la distribució dels recursos hídrics al tram alt del riu Sénia. Aquest element és el que "parteix" les aigües quan el riu entra al terme municipal en dos canals o sèquies, la que serveix per a regar el marge dret i el que serveix per al rec del marge esquerre.

b) Boquera de Garañana: aquesta curiosa forma toponímica, única al municipi, s'utilitzava (actualment en desús) per tal d'indicar el punt per on un dels canals de rec situat a la partida dels horts de la Fàbrica deixava de regar horts per a desaiugar

al riu. La importància d'aquesta forma radica en la necessitat de referenciar el punt per on deixa de ser cultivable una zona perquè no té aigua que li arribe. Per tant, aquest microtopònim marca el punt a partir del qual un espai és cultivable per al regadiu. El terme *Garañana* respon a una forma antroponímica de titularitat o propietat de la zona on finalitzava l'espai de rec.

c) La forma *sèquia, reguer o canal*. Aquest topònim transparent és el majoritari d'aquesta categoria i, en base al seu significat, es classifica en dos subtipus diferenciats:

- Els que responen a la partida de terra o parcel·la que reguen o al seu promotor. Aquí només trobem representada la forma *sèquia*. Del primer tipus, i que són els majoritaris, trobem exemples com la *sèquia dels Escarps* o la *sèquia dels Barruts*. Del segon tipus, només trobem el cas de la *sèquia del Notari*.

- Els que responen al principi de jerarquia. Curiosament, aquesta toponímia respon a un principi d'ordre diferenciat, que s'estructura segons la grandària o el lloc (en aquest cas, municipi) on adreça les aigües.

En la part superior d'aquesta escala, destaca el topònim lo Canal o *sèquia Mare*. Aquesta infraestructura, que rep totes dues denominacions, fa referència a la canalització que ha de donar servei de rec a tota la franja esquerra del riu. És la més coneguda popularment perquè, en un dels seus trams, creua part del nucli urbà de manera coberta o soterrada. En el seu tram final és conegut com a *sèquia per al rec del terme d'Ulldecona*.

Seguidament, tenim aquelles infraestructures de rec que, quan entren en una partida de terra d'una certa extensió, han de distingir-se en base a la zona de la partida que han de regar. Concretament, a la partida de l'horta dels Plans, la *sèquia dels Plans* es divideix en *sèquia de Dins* i *sèquia del Mig*.

Finalment, i en el darrer escaló, trobem les distincions que presenta la forma *reguer*. Aquesta forma està molt present de manera genèrica al llarg de tot el territori estudiat i s'usa per designar aquells canals que serveixen per a regar les parcel·les que estan més allunyades del pas de les sèquies. En destaca el *reguer General*, que individualitza l'element de la resta de genèrics que abunden en una determinada zona. Aquest exemple, que el trobem a la partida dels horts de la *Fàbrica*, rep aquest nom perquè la *sèquia de rec* està a la part més septentrional i a penes dona servei a les parcel·les existents. Per tant, acaba assumint, mitjançant aquest topònim, el paper que fan les sèquies a la resta de partides (encara que és de menor grandària, tal com descriu el paper "jerarquitzat" del seu nom). A la partida de l'horta dels Plans trobem visible també aquesta

gradació amb la forma *reguer del Mig Esquerra*, ja que és una "braç" de rec menor de la *sèquia del Mig*.

7. Activitats econòmiques

En el cas dels espais hortícoles o de regadiu, hi ha hagut activitats econòmiques paral·leles que han jugat un paper molt important en aquest entorn i han estat lligades per la necessitat d'aigua per al seu funcionament. És tal la interrelació entre aquesta agricultura i les activitats econòmiques existents que fa que la mateixa aigua que s'utilitzava per a fer-les funcionar s'aprofités per a regar els horts posteriorment.

Cal dir que actualment no hi ha cap d'aquestes activitats econòmiques que estiga en funcionament. Sobre aquestes activitats econòmiques, s'han localitzat fins a onze topònims:

a) Relacionats amb l'ús de l'aigua. Aquest grup és el majoritari i es presenta de tres maneres diferents:

- La forma *molí* apareix fins a sis vegades. En el context territorial que ens ocupa, la figura del molí sempre ha estat un element fonamental que ha definit la vall del riu Sénia des dels seus inicis fins a Sòl de Riu (GRAU i ALMUNI, 2012: 85-94). El significat dels mateixos topònims responen a antropònims (molí de l'Abella), d'ubicació (molí de Dalt), emblemàtics (molí de la Vila) o referents a episodis històrics (molí de Malany). Tanmateix, i com a curiositat, hi ha un topònim que es considera rellevant per les connotacions sociològiques que porta implícites. El molí Samarro, tal com ja s'havia citat en altres estudis (SERRA, 2013: 56), faria referència a unes qualitats de la persona que el gestionava o era propietària. Concretament, el defineix com a "astut i reservat, difícil d'enganyar". A pesar que ja s'han tractat anteriorment les aportacions sociològiques a la toponímia (amb el terme *Barruts*), destaca per dos motius. Per una banda, l'aspecte sociològic toponímic no és habitual trobar-lo en el marc municipal estudiat. Per l'altra, reflecteix la riquesa en els noms de lloc dels espais rurals i d'horta, així com el reflex que té el paper de l'home.

- La denominació *fàbrica*, a pesar que és pròpia dels espais industrials, també ens apareix en aquest espai. El topònim, originari de finals del s. XIX i principis del XX, apareix reflectit dos cops. Per una banda, a la *fàbrica de paper de Dalt*, on el seu nom ja ens indica el seu ús i funcionalitat. Per l'altra, la *fàbrica de Calduch*, que es va crear a principis del segle XX i estava destinada a la fabricació de pinzells (GRAU i ALMUNI, 2012: 102).

- El darrer terme amb connotacions d'explotació econòmica que requereix l'ús de l'aigua és lo Batanet. Aquest topònim, que data de l'any 1845 (GRAU i ALMUNI, 2012: 96), s'instaura per la construcció de l'enginy destinat a enfortir els teixits de llana. La seua presència en el temps ha fet que la partida dels horts de la Fàbrica també rebe el nom de partida dels horts del Batanet.

b) Relacionats amb altres activitats. Aquí hi ha dos exemples. Per una banda, a la carretera d'Ulldecona, apareix el topònim de la Venta del Francès. Actualment en desús, fa referència a un antic establiment d'hostalatge ja desaparegut. El segon exemple té relació amb una activitat que sí que requereix de l'ús de l'aigua però no de manera intensiva ni reaprofitable. Es tracta de l'activitat ramadera de la Vaqueria (MICHAVILA, 2012: 12). Curiosament, aquesta activitat només apareix reflectida al municipi dos vegades (la segona és l'altra denominació que rep lo Batanet), i totes dues sempre lligades a zones hortícoles.

8. Orònims

Només hi ha dos noms de lloc que fan referència a formes de relleu existents a tota l'àrea estudiada. Curiosament, i tal com es veurà a continuació, estan relacionats amb les úniques partides de terra que tenen un significat geogràfic referit a formes del relleu.

Per una banda, destaquem la timba de Marraixa. Aquest topònim ha arribat de manera oral i no està recollit en cap dels documents consultats. La forma *timba* es refereix al precipici que hi ha entre la partida horts de la Fàbrica (o horts del Batanet) i el riu Sénia. Pel que fa a la forma *Marraixa*, apareix també en una partida de terra ubicada quasi a la zona forestal del terme municipal i possiblement es tracte d'un antropònim.

L'altre orònim existent és un barranc que creua la partida dels Escarps i que presenta diversos noms en els diferents trams. Mentre que en la part alta es coneix com a barranc de la Figuera, el seu tram mig rep el nom de barranc del Metge. A partir de l'aqüeducte que transporta l'aigua de la sèquia dels Escarps fins al riu, pren l'antropònim de barranc de Chupa.

Distribució i densitat toponímica

El recull dels noms de lloc de les zones dedicades a l'horta al municipi de la Sénia ha portat a elaborar un recull de 75 topònims. Si aquest nombre el repartim

pel total de la superfície estudiada, ens apareix una densitat toponímica de 20 topònims per km².

Així i tot, com és evident, els topònims no estan repartits de manera homogènia al llarg de les onze partides analitzades. Les que presenten una major densitat toponímica són les que tenen un punt de pas destacat pel riu Sénia. Per una banda, la partida dels horts del Molí (225 topònims/km²) i la dels horts del Pont (150 topònims/km²) són les que concentren major densitat de noms de lloc. Totes dues tenen els ponts que creuen en direcció a la localitat de Rossell (País Valencià) i són les que estan més properes al nucli antic de la Sénia (i amb comunicació directa amb aquest). Per altra banda, la tercera partida amb major densitat toponímica és la del pont de Malany (100 topònims/km²), ja que per allí discorria l'antic camí ramader que creuava el riu Sénia i comunicava la població amb els Ports. A més, és el punt on el riu entra al terme municipal i on es distribueixen les aigües que reguen els dos marges fluvials.

A banda del paper fonamental que juguen els passos pel riu Sénia, la densitat toponímica, tal com ja s'ha apuntat, ve condicionada per la proximitat de la partida de terra al nucli urbà de la població. D'aquí s'extreu que, quan més s'allunya la partida del centre històric, menys microtopònims conté. Per tant, a menor pressió i ús del medi rural, hi ha una menor referència dels espais i llocs.

Per tant, d'aquesta aproximació s'extreu que les zones d'horta del municipi on primer es va originar l'agricultura de regadiu és la de les partides dels horts del Molí i horts del Pont, per ampliar-se posteriorment a la zona del pont de Malany. Així doncs, la zona sud del municipi dedicada a aquest ús agrícola i que llinda o està propera al terme d'Ulldecona ha tingut una activitat agrícola de regadiu més moderna i amb menys pressió antròpica que la resta de les exposades.

Consideracions finals

Al llarg de tot aquest estudi s'ha pogut recollir tots aquells aspectes toponímics que hi ha presents a les zones d'horta de la Sénia. Així i tot, aquest conjunt també ha permès veure com hi ha tota una sèrie d'elements propis d'aquest entorn que no han constituït cap tipus de referència geogràfica com a tal.

En primer lloc, en cap dels casos s'han trobat topònims referits a les sínies. Aquestes construccions que donen nom al municipi i que estan presents al llarg de tot aquest espai en cap moment s'han constituït com a element de referència (i ni tan sols de propietat).

En segon lloc, s'ha detectat una manca de topònims referents al concepte de frontera. A pesar que una gran part de la zona hortícola està ubicada a la zona que fa frontera amb el País Valencià, la relació de topònims amb connotacions frontereres o de límit territorial és manifestament inexistent.

En tercer lloc, s'ha observat que hi ha una manca d'elements toponímics referits al medi físic. Això és deu que aquests espais hortícoles es configuren sobre zones planes on s'observa una homogeneïtat territorial contínua. Això fa també que, els escassos llocs que presenten característiques morfològiques rellevants tinguen topònims coneguts per gran part dels habitants del poble: la Timba de Marraixa o els Escarps.

Finalment, cal destacar l'escassa presència de topònims que tenen un significat de caire geogràfic. Això s'explica per l'articulació territorial que es fa d'aquest tipus d'espai, ja que, en aquest medi, el topònim fa de reflex de l'activitat humana sobre l'espai i no de punt de referència o ubicació espacial.

Altres mancances toponímiques rellevants s'han donat en les formes de poblament singular, com el de les edificacions auxiliars o la manca de la forma ca o ca'l en aquest tipus de poblament. Aquestes dues darreres denominacions han estat molt presents en altres estudis referents a espais rurals de l'àmbit català (TORT, 1999: 412), mentre que a la Sénia no es dona en cap espai dels que s'han tractat.

Pel que fa al nom de les partides de terra treballades en l'àmbit d'estudi escollit, aquest ha resultat ser dels que més riquesa i rellevància han presentat. La pròpia idiosincràsia de l'àmbit territorial de la partida de terra, entès com a espai inframunicipal, provoca que el topònim tinga una especial personalitat per si mateix.

A més, a diferència també del que succeeix en alguns municipis com Cambrils o Duesaigües, els noms de les vies de comunicació no han donat peu a cap nom de partida de terra (TORT, 1999: 400). Aquest fet ha resultat especialment rellevant, ja que al llarg del terme municipal de la Sénia, sí que s'han trobat vies de comunicació que han fet referència a les partides de terra, mentre que als espais d'horta aquest fet no es dona en cap cas.

Finalment, pel que fa a les infraestructures hidràuliques com sèquies, canals..., s'ha observat que responen toponímicament com els barrancs o els camins: canvien de nom a mesura que avancen pel seu territori (característica que és pròpia dels elements lineals de l'espai). A més, i tal com s'observa en les vies de comunicació, l'aspecte lineal dels elements també porta implícita la càrrega jeràrquica dels mateixos: s'utilitza la forma *carretera* enlloc de *camí* en les vies de comunicació que fan referència als municipis que connecten.

BIBLIOGRAFIA:

AJUNTAMENT DE LA SÈNIA. (1950?). *Mapa en paper del terme municipal de la Sénia*. Escala 1:25000. La Sénia: Societat de Caçadors. (SCS)

ALCOVER, Antoni. i MOLL, Francesc. (1926-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. (DCVB)

AMIGÓ, R. (1999). *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*. Barcelona: Ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

COMUNITAT DE REGANTS. (1951). *Plànol parcel·lari de la zona regable*. Seccions I a XII. Escala 1:1000. La Sénia. (CCR)

CORNUDELLA, Joan. (2011). «Aproximació a les partides i subpartides actuals de Juneda (documentació, etimologia i costumari)» dins *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 25.

ESTATS UNITS. Army Map Service. 1956-1957. *Vol americà Serie B [fotografies aèries] [en línia]*. 1:33.000. Madrid: Centro Cartográfico y Fotográfico del Ejército del Aire. Bl. y n. Altura 5.500 m. [Consulta: 8 abril 2020]. Disponible en: <<https://pnoa.ign.es/pnoa-historico>> (AMS)

FUSES, Víctor i SERRA, Manel. (2011). «La hidroelectricitat al riu Sénia: el cas de Malany» dins *Lo Senienc: memòria, natura i llengua*, [en línia], 2011, Núm. 8, p. 30-37. Disponible en: <https://raco.cat/index.php/Senienc/article/view/250467>

GRAU, Ferran i ALMUNI, Victòria. (2012). *El riu Sénia. Activitats humanes i transformació del paisatge*. Benicarló: Onada edicions.

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA. (2015). *Base topogràfica de Catalunya* [en línia]. Escala 1:5000. Barcelona: ICC [Consulta: 8 abril 2020]. Disponible a: <<http://www.icc.cat/vissir3>> (ICGC)

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA. (2016). *Ortofotografia de Catalunya* [ortofotografia] [en línia]. Escala 1:5000. Barcelona: ICC [Consulta: 8 abril 2020]. Disponible a: <<http://www.icc.cat/vissir3>> (ICGC-O)

LOPEZ, Diego. 2014. «Partides i trossos de terra a la vall de Capafonts». dins *Quaderns de Capafonts. Revista de Recerca i Divulgació*, núm. 25.

MALLORQUÍ, Elvis; AMIGÓ, Ramon; RABELLA, Joan Anton; TORT, Joan i ROMA, Francesc. (2006). *Toponímia, paisatge i cultura. Els noms de lloc des de la lingüística, la geografia i la història*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.

MEMBRADO-TENA, Joan Carles; IRANZO GARCÍA, Emilio. (2018). «Anàlisi toponímica de l'Horta de València. Integració dels enfocaments clàssic i crític per a la reconstitució i revaloració del seu paisatge» dins *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, [S.l.], vol. 64, núm. 2, p. 247-269, may. 2018. ISSN 2014-4512. Disponible a: <<https://dag.revista.uab.es/article/view/v64-n2-membrado-tena-iranzo>>. Data accés: 27 Apr. 2020. doi:<https://doi.org/10.5565/rev/dag.396>.

MICHAVILA, Antonio. (2012). «El molí la Vella i el seu entorn» dins *Lo Senienc: memòria, natura i llengua*, [en línia] 2012. Núm. 9, p. 11 - 17 Disponible en: <https://www.raco.cat/index.php/Senienc/article/view/262182>.

MICHAVILA, Ivon. (2009). «Un litigi per l'aprofitament de l'aigua del riu Sénia: la sentència de 1876» dins *Lo Senienc: memòria, natura i llengua*, [en línia] 2009. Núm. 6, p. 33 - 38 Disponible en: <https://www.raco.cat/index.php/Senienc/article/view/142145>.

MINISTERI D'ECONOMIA I HISENDA. *Base cartogràfica cadastral d'Espanya* [en línia]. Escala 1:1000. Madrid: Dirección General del Catastro. [Consulta: 8 abril 2020]. Disponible a: <https://www1.sedecatastro.gob.es/Cartografia/mapa.aspx?> (DGC)

SERRA, Manel. (2013). «Toponímia de la vall del riu Sénia: del Molí Hospital fins al seu naixement» dins *Lo Senienc: memòria, natura i llengua*, [en línia] 2013. Núm. 10, p. 50-63. Disponible en: <https://www.raco.cat/index.php/Senienc/article/view/271012>.

TORT, Joan. (1999). *Els noms de lloc i el territori. Una interpretació geogràfica de la toponímia del Baix Camp*. Tesi doctoral [en línia]. Disponible en: https://www.thesisred.net/bitstream/handle/10803/37355/01.JTD_1de12.pdf?sequence=1&isAllowed=y

TORT, Joan. (2003). «Toponímia y marginalidad geogràfica. Los nombres de lugar como reflejo de una interpretación del espacio» dins *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Universitat de Barcelona. Vol. VII, núm.. 138. ISSN: 1138-9788. Disponible en www.ub.es/geocrit/sn/sn-138.htm

TORT, Joan i TOMÉ, Pau. (2018). «La toponímia com a eina de singularització orogràfica. El massís de Montserrat com a cas d'estudi» dins BAGUR, Oscar; NAVARRO, Pere i TORT, Joan. *Noms de lloc i de persona del Camp de Tarragona i altres estudis d'onomàstica*, [S.l.], L'Estralla, n. 1, p. 337-379, 2018. ISBN: 978-84-09-08282-7. Disponible a: <<https://www.onomastica.cat/wp-content/uploads/Noms-de-lloc-i-de-persona-del-Camp-de-Tarragona-Estralla-1.pdf>>.

SABATÉ ABELLA, R. (1990). *Intuïcions sobre història de la Sénia*. La Sénia: Ajuntament de la Sénia.

VIDAL QUEROL, R. (1993). *Apuntes para la Historia de mi pueblo*. La Sénia: Víctor Taller-Gràfic.